

Велизар БОШКОВИЋ*

ПОЕТСКИ ОДЗИВ ЗЛУ

*Избави ме, Госјоде, од човека зла,
сачувај ме од насилника,
који њомишљају зло у срцу
и сваки дан њодигу рай.
Ошире језик свој као змије,
јед је асицид у усџима њиховијем.*

139. Псалм Давидов

Од постања људског рода, поготово од настанка организованих друштава, двије манифестне животне појавности – добро и зло – означаване су као постојано значајне егзистентне категорије, као два напоредна космичка принципа.

Оштро противстављени, изазивали су, и подстицали, интересовања и човјека појединачно и друштава у цјелини. Та интересовања свакад су бивала усмјерена ка разумијевању њихових суштина и прагматичној употребљивости њиховој, у животу.

Без обзира на то како се човјек и друштво одређивали према овим антиподним појавностима, увијек су полазишта бивала утемељена животним искуствима. Разноврсност искустава чинила су различним „одређења” према *добру* и *злу*.

Опредјељивање за *добро* као залогу смисленог живота, најчешће је бивало пројекција људске жеље и наде, ма и без опипљивог покрића. Ипак је то, макар у назнаци, одређивало хуманистичку (оптимистичку) суштину овог становишта.

За заговорнике другог и друкчијег схватања, *добро* је, у поређењу са *злом*, јалово и немоћно. „Добро је слабо јер није јако да буде зло” – рећи ће проф. др Јован Стриковић. Суштина овог становишта је у манифест-

* Велизар Бошковић, књижевник

ној надмоћи *зла* над *добром*. Са агресивним ударима по људским емоцијама и тешким човјековим мирењем (= немирењем) са надмоћношћу *зла*, склони смо да овај аспект, врло условно, назовемо песимистичним, мада, видјећемо, у умјетности има и те како позитивно дјејство.

У малопређашњем наводу др Јована Стриковића нуклеус је његовог инспиративног замаху који га је једноставно морао узнијети до импресивног остварења *Ода злу* („Стручна књига”, Београд, 1998).

Сваки знатижељник могао се увјерити да је Стриковић написао читаву похвалну поему *злу*. Додајмо томе, на сопствену одговорност, да је остварио дјело његошевског промишљања, замаху и узлета.

И овлашни одбир стихова потврдиће ову констатацију.

*Нема пута на коме зла нема,
злу смо стално у очи гледали.
Зло је више људима помогло
Но сва добра за која се знало.
Од добра се свак паметан чува.
Зло је оно што душу племени
Јер од добра добра бити неће...
Мало зло нас више оплемени
Него добро цијела свијета.
Зло је тријумф над добром јаловим...
Зло се не да добром освојити.
Живот без зла лишен је живота
Са добром се живот убајати.
Силе добра живот умртвљују,
Силе зла га увијек подстичу.*

Овоме додајмо једну, сличног смисла, илустрацију.

У *Биљезници умјетника* Цветка Лаиновића налазимо једну, међу многима, многозначну поставку да „зло учини слику бесмртном” („Побједа”, Подгорица, 26. октобар 2002, стр. 33).

Код уистину великих стваралаца наићи ћемо било на спонтана, било на промишљена мисаона и смисаона сагласја реченог.

Иво Андрић, осјећајући да је човјек разапет између доброте и зла и да ова друга одредница потискује ону прву, прецизно је одредио животну истину, чак драму: „Доброта је у овом свету сироче.”

А из крила тако нам далеке, а тако блиске Русије, велики стваралац и планетарна појава Фјодор Михаилович Достојевски дубоко је осјећао да

Бог и Ђаво, као симболи *добра* и *зла*, воде вјечну борбу, а поприште је Срце Човјеково.

Још један велики Рус, Александар Исајевич Солжењицин, огласио се пред крај живота интервјуом који је дао младом аустријском писцу Данијелу Келману за часопис „Цицero”, 2006. године. Тај интервју објављен је у листу „Известија”, на дан пишчевог рођења (11. децембра), одакле су га преузеле „Књижевне новине”, број 1161, Београд, јануар 2009. године.

На питање интервјуисте: да ли је довољно сачувати обично људско поштење пред лицем апсолутног зла и да ли је зло обично лудило и глупост (према светом Августину), или снажна неограничена моћ? – Солжењицин је одговорио: „Обични, беспомоћни људи, као што је Иван Денисович (главни лик романа „Један дан Ивана Денисовича, прим В. Б.) буде у мени велико сажаљење. Али, ја поштујем више оне који се боре за општу правду. Много таквих ја сам описао у ‘Архипелагу’ и ‘Црвеном точку’, Но, обично поштење није довољан одговор светском злу. Опште, светско зло није лудило или глупост. То је згуснута, силна енергија са својим јасно израженим фактором дејства. Против њега се мора водити активна борба. Зло је јако, зато што је огроман број људских срца њиме заражено.”

И једна узредна, брижна, депресивна мисао Александра Солжењицина: „Ми сами стварамо своју историју, сами себи јаме копамо. Неопходност или бесмисленост патње зависе од способности људских јединки и целих народа да из свог искуства извуку поуке.”

И ми смо, на нашим просторима, имали своје гулаге, архипелаге, гола острвља и мучилишта, као вид највећег зла.

Намножило се књига о голооточком паклу, из пера и болног шапутања душа страдалника на Голом отоку.

Међу голооточким страдалницима, могли бисмо рећи, почасно мјесто заузима (да грдне ли почастии!) пјесник Велес Перић, одавно заборављен. Душан Костић, један од водећих књижевних стваралаца послјије Другог свјетског вата, сврстао је Велеса Перића међу оне младе писце „о којима ће се убрзо чути”: Бранко В. Радичевић, Слободан Марковић, Мира Алечковић, Драгослав Грбић, Дејан Медаковић... Поред ових, на страницама београдске „Младости” неодољиво су се најавили Славко Вукосављевић, Радоња Вешовић, Стеван Раичковић, Мирослав Антић, Светислав Мандић и, како је истакао Душан Костић, Велес Перић, можда, за оно вријеме, најпопуларнији млади пјесник, све до појаве Резолуције Информбироа, кад је убрзо потом његово сунце зашло, насилно (Ово сам дословце забиљежио у својој књизи *Свједок епохе – Казивања Душана Костића*, „Књижевне новине – Енциклопедија”, Београд, 1996).

Прије депортовања на Голи оток, Велес Перић, иако веома млад, био је секретар Удружења књижевника Србије.

Због продуховљене љубави према Русији и Русима, пјесник је на Голлом отоку запао у психозу, која је у његову бићу, поготово у души, оставила болне ожиљке.

Мучен је не толико физичком колико психичком тортуром. А он, рођени пјесник, рањив гдје год га додирнеш.

За њега, најболније су биле потпуне изолације, тзв. бојкот: нити он са другима, нити други с њим, ама ни ријечи!

Чега ли су се само досјетили креатори зла!

За многе, сличне Велесу, помућеност ума.

Стефан Митровић, од прије рата познат пјесник и револуционар, поријеклом са Црногорског приморја, отпуштен је са Голог отока као психички инвалид, а пјесник Марко Враћешевић извршио је самоубиство скоком са врха зграде на београдски плочник. Сви они и многи други, жртве зла.

Истинит догађај, између два Велесова боравка на Голлом отоку.

У једној, ничим изазваној прилици, у тренутку изненадне егзалтације, наспред улице, са стиснутим шакама уздигнутим ка небу, камо је одлучио и Велесов замућен поглед, почео је да кличе Русији и Совјетском Савезу, чиме је поново отворен његов пут на Голи оток, његов „двумоторачки” повратак у гротло пакла.

О томе, исјечци из надахнуте поезије Велеса Перића:

*Младост је моја била
на двама рекама – град.
Живот је био попут априла,
за падом пад,
па устајање,
па опет пад,
па опет устајање...*

(Чињенице)

Велес Перић је водио праву борбу за одржање духа голооточких страдалника. Ишао је, из баракe у баракy, рецитовао пред измученим људима стихове које је знао напамет, спасавао им душе, ублажавао малодушност. Песме о Слободи, о Човеку Гордом, о Русији, о Црвеној застави, о томе да Стаљинград неће пасти...

*Тенкови пролазе,
стравично акустирају улице.*

– На североисток одлазе, на црвеноармејце,
наше љубимце.
Пролазе данима, пролазе ноћима,
на „тигровима” су црни кукасти.
А ми, скојевци, пишемо по зидовима:
Стаљинград неће пасти! Стаљинград неће пасти!

Затим,

Мој пут води преко пруге,
ал’ ја у школу не идем – другу јесен,
чекам да прођу композиције дуге,
на чијим вагонима,
пише – Касел... Минхен, Дрезден...
Хамбург... Штутгарт... Есен...
(Мој њуџ до школе)

А тек пјесма о родном граду, о чијим одважним људима говорио је –
пјевао – са поштовањем и усхићом:

Херојска песма совјетских војника,
– коју сам пратио ивицом плочника,
у повест
пренесен, – то беше најлепша београдска јесен!
(Ослобођење Београда)

За испијене и онемоћале мученике, право освјежење била је Велесова
Балада о кочијашу:

Кочијашу, хајд на чашу,
ходи, друже, да те питам,
коме њене руке машу
ове ноћи док се скитам.
(...)
Идем тамо куд ме носе
две ципеле к’о два сплава,
пијан, ружан и без косе
– празно срце, пуна глава.

Овакве пјесме будиле су и у пјеснику и у његовим слушаоцима обеспокојавајуће успомене.

Године на Голом отоку – године страдалништва, брижности и туге...

Године када је наша љубав морала да чека
и изгуби
стрпљење!
– Године, када је она нашла другог човека,
а ја носио камење!

(Е, године)

Своје неспокоје, пјесник је сложио у стихове:

Њој ће бити
двадесет осам лета,
кад се вратим с топлим осмехом ока,
на длановима – с пролећем света,
на леђима – с два Гола отока.

(Време)

Велесовим патњама и животним мукама дошао је крај у вечерњим часовима 6. септембра 1991. године.

Пјесникову смрт болно су доживјели његови генерацијски другови и поштоваоци његове поезије и његове људске принципијелности и чврстине.

Међу првима, одазвао се Славко Вукосављевић, пјесник култне *Кагиња*.

Вукосављевићев *In memoriam* у београдској „Политици”, дочарао је сву пуноћу и љепоту лика пјесника Велеса Перића.

Издавајам врхунац драматике и трагике овог врлог пјесника и његових другара, такође пјесника, који су интуитивно почели да наслућују изневјеравање идеала за које су се борили и били спремни да за њих жртвују и своје животе.

Дословце:

„Тих дана (још није била наступила превратничка 1948. година – прим. В. Б.) озбиљно смо разговарали о предлогу Свете Кандића да извршимо колективно самоубиство скакањем са палате *Албанија*. Наша разочарања већ су почињала...”.

Још једно подсјећање на већ помињаног пјесника и академика Душана Костића.

Његову збирку пјесама *Како ће се ово звати*, из пјесникове заоставштине, по Костићевом завјештању, припремио сам за објављивање.

У наслову књиге, по истоименој пјесми, назире се пјесникова мисао о долазећем времену, које се може поистовјетити са надолазећим злом, а што је пјесник и искуствено и интуитивно осјећао.

Из мноштва књига написаних о Голом отоку, издвајам двије збирке пјесама које је написао професор и пјесник Милутин Голевић, или Трпко Гутковић, који је знао и да трпи и да ћути, па отуд му и надимак.

„Могао си” – каже за Голевића такође голооточки страдалник Мило Марковић – „навалити на њега брдо Пандурицу, тај неће проговорити!”

Као подлогу личне храбрости и издржљивости, Голевић је носио у свом људском националном бићу своје исконско ја, али исто тако, природно усмјерено и одњеговано, осјећање интернационализма, чији су први импулси подстакнути у партији којој је припадао и која је, институционално, била окренута породици земаља, на челу са Совјетским Савезом, прецизније – Русијом (незанемарљиво: православном земљом), непорецивим побједником над агресивно освајачком, глобалистичком, политиком Трећег рајха.

У Голевићевом узрастању и стасању велики утицај је имало домаће васпитање и патријархални морал у родној му Црној Гори, у којој је, пословично, гајена љубав према Русима и Русији, дакле, према Истоку, изворишту свјетлости, која је, тако је пјесник осјећао, обасјавала свијет.

У таквом сагледавању ствари и појава, Милутин Голевић је био, ма и заблудно, досљедан својим вјеровањима и одњегованој љубави према Русији.

Како ли се, тек, распламсала у њему та љубав, у новим животним околностима, које су од младости прихватане не само као наговјештај него и остварење *новој доба*, иако не прецизно дефинисаног. Ипак, довољно да се вјеровања подрже и одрже.

А кад је, неочекивано, дошло до прекретничних и превратничких потреса, 1948. године, појавом Резолуције Информбироа, десило се што се десило, у крупним друштвеним турбуленцијама, у људима и са људима.

„Случај” Милутина Голевића је убједљив и снажан илустративни примјер.

Милутин Голевић је, заједно са истомишљеницима, стао да послушкује било времена. У његовом (њиховом) бићу тињало је, па се разбуктавало, осјећање преварености, чему се треба успротивити, без обзира на могуће ризике, опасности и посљедице. Прикупљали су обавјештења – шта даље и како; ширили „испод руке” пропагандни материјал онима који исто или слично мисле.

Био је то активан рад против превратничке политике највишег државног и партијског руководства у Југославији.

Убрзо је Голевић, са инима, доспио у голооточку изолацију.

Накнадна сазнања о патњама и страдањима Голооточана, углавном из литературе и личних свједочења страдалника, открила су сву безобзирност и монструозност, као вид најсуровијег зла. Није било довољно онемогућити и изоловати људе. Жртве треба приморати на покорност, понизити их и у томе густиозно уживати; убити, дакле, у њима све што је људско, бар у онима којима би понестала снага, физичка и духовна, да се том безумљу одупру.

Милутин Голевић био је један од ријетких који се није дао сломити. Своје мучитеље је презирао, почесто их и жалио, посмијевао им се, колико је могао и колико му је допуштала његова напаћена душа.

Први Голевићев поетски одзив злу, тј. свему доживљеном и преживљеном, налазимо у његовој књизи *Молићива за моје мучићеље* („Ново дело” – Културно-просветна заједница, Београд – Подгорица, 1907), збирци надахнуте поезије, у којој се Голевић рве са својим неспокојима и недоумицама: „Пред светом празнином / Кад перо задрхти / А распета душа / Над безданом трепти / Тад уморна мис’о / У дослуху с тајном / На дохвату звука / Немиру се смеши.”

Слиједи пјесникова недоумица (у истоименој пјесми); његово обраћање Господу: „Не узми за грех / Што те на муке стављам (...) и приупитам: има ли краја / Патњама и надањима нашим?”

У *Исјовесџи*, запитаност, као недоумица, је ли праведно што се из његова бића „Кобна мисао искраде / И пожелим / Да злима зло уследи. / Шта да учиним / О, драги Боже / Како из моје душе / Туђе зло да иселим / Зар је праведно и жртва / Силнику добро да жели.”

У очекивању, пјесник ослушкује *Глас јосјодњи*, јер „носим га у души од постања”, па, како и приличи вјернику, у широком значењу ријечи, „Патње прихватам као дарове / А вапај скривам / Да друге болом не повредим.”

Мјесто гдје се управо зачиње пјесниково право на *молићиву за моје мучићеље*: „Госпode / Најсрдачније Те молим / Да ми објасниш / Зашто ме осуди / Да патње других / Теже подносим од оних / Које си мени доделио.”

Свјестан опасности разарања душе, а злочини и злочињење најпречи су пут ка њеном потирању, пјесник из дубине њеног остатка моли Господа – „Сачувај моју душу нетакнуту.”

Процјењујући (не)моћи и пјесме и живота, Милутин Голевић ће изговорити опоре ријечи: „Ова је песма као живот трудна / Болесна од слутњи / Невидљивог мача / Његове су риме сузе овог; века / Потекле од мука неречених речи / Па јој је мисао и од смрти јача.”

Вагајући своје ријечи, а осјећајући да је свака ријеч рана, Голевих започиње своју *Молићву*: „Боже / Опрости мени патнику / Што се за оне / који су мене мучили / Молим / Страх ме да *добро* / Само себе не превазиђе / Па се у *зло* претвори.”

Искрене су пјесникове евокације *вољеної ірада*, у којем је доживљавао љубави и трауме, а да је, без обзира на сва животна вртложја, пјевао о њему с постојаним надахнућем. Слично својевременим напорима и мукама Надежде Манделштам да упамти Осипове ријечи и стихове и сачува их од заборава, Милутин Голевих биљежи у вези с пјесмом *Расііанак са вољеним ірадом*:

„Песму сам срицао а не написао и стихове понављао да их не заборавим, у времену зверског транспорта, из вољеног града на Голи оток, новембра 1949. године.”

Потресна је пјесма *Ударци и риме*, с напоменом пјесниковом да је пјесма „инспирирана догађајима на Дан студената, 1950. године, на Голотому.

(...) Несвест ме хвата... у бездан тонем
 Помешали се ударци и риме
 Нестала душа из сможденог тела
 К'о да је крадом из овог пакла
 У звуке музике побећи хтела.
 (...) Још у крви лежим
 Без жеља... без мржње
 Навиру сећања к'о плиме
 Поново урлици... поново псовке
 Помешали се ударци и риме.

Најзад, *Молићва за моје мучићеље*, пјесма по којој је насловљена ова збирка, садржи неколико порука које су, поткорно, у сагласју са Његошевим мислима:

„Свак је рођен да по једном умре,
 Част и брука живе довијека!”

А Голевихеви стихови, овако:

Створитељу,
 Не гледај на ране моје
 На кости поломљене

На децу моју, нерођену
 Хвала Ти, што ми дах сачува
 Да бол свој победим
 Да страх нечувен савладам
 Да мучитеље моје надмудрим
 Што род свој ојадише
 Па свако од њих
 Као од губаваца бежи
 За њих весеља нема
 Ни славе ни свадбе
 У куће им нико не улази
 Но морају одавде бежати
 Тамо где их нико не познаје
 Јер, срамота и мртве прогони.

Опет асоцијација, Његош:

„За његовим трагом покајнице
 Све кукале, довијек лагале!”

Збирка пјесама Милутина Голевића *Молићива за моје мучишеље*, за коју је Слободан Ракитић, и сâм пјесник широког размаха и наглашеног лирског сензибилитета, с поуздањем рекао да смо „награђени овом књигом, њеном јеванђеоском истином, до које је песник у свом страдању и сазнању стигао”, наговештај је још једне, смисаоно продорније и разубјенијег значења, књиге, којом је пјесник Голевић даривао живот и род свој у њему.

Душа на мукама Милутина Голевића је узбудљива и дубоко доживљена слика тешке животне судбине, коју је пјесник пројектовао не само као слику своје личне патње и страдалништва већ и као појаву која има и општије значење. Оно што је најимпресивније у овој јединственој збирци поезије, на шта и сам наслов упућује, јесте пјесничково болно понирање у бит сопственог бића. Вазда на опрези и према самом себи, Милутин Голевић је послушкивао болно шапутање своје сопствене душе.

Спонтана Голевићева стваралачка „досјетка”: да трага, чак, и *за оним што не постоји*; да завири у оно што је *иза* или *изнад* видљивог свијета, што је негдје у понорима душе. А то је дато, и могуће, пјеснику коме је бол једина привилегија (*Бол*).

Са таквим „богатством” у сопственом бићу, Голевић има право да буде незадовољан, па и разочаран, кад му се пред очима укаже слика људске

непостојаности, недостојанствено сагињање главе пред силничким моћима људских антипода.

Један од многобројних Голевихевих „вјерују“:

„Живот се од зла духом брани.“

Од зла, Голевих је, на суровим вјетрометинама, налазио завјетрину и заклон у поезији и пјесми која још није написана, вјерујући у свемоћ пјесме (у истоименој пјесми), јер „Тајне се у песмама гнезде / И рађају као нова сунца / Да нам душе греју заносима.“

Из истога али „вишег“ извора, надахнута пјесникова ријеч:

*Поручи, песмо, по таласу звука
Објасни оно што речи не могу
Најави мисао коју Небо таји
Објасни себе, Песмо, слична Богу.*

(Песма о њесми)

Голевихеву књигу *Душа на мукама* чини пет циклуса пјесама, приближно истог обима, уз прозни дио књиге у којем доноси аутентичне приче о људима који су као најдоследнији комунисти и борци за идеје и идеале доспијевали у затвор, и пјесник међу њима.

Циклус пјесама *Душа на мукама*, разумљиво, има тежишно мјесто у збирци, у којем је умјетнички снажно дочарано само гротло голооточког пакла. Голевихева лирска свједочења о трагичним људским судбинама, чак епског замаха и смисла, дубоко продиру у разорено биће човјеково, а добрим дијелом и у народну несрећу, као проклетство ширих размјера. Овај циклус од посебне је важности и за аутора и за његовог читаоца.

Једну по једну, пјесник је *боловао* своје пјесме, а онда и збирку у цјелини. Пјесников бол је у узлазној линији. Његова *душа на мукама*, сва у напону да сачува присебност духа („Боже, дух мој сачувај“); да сачува част („Само за част стрепим“), призивом сјећања на завичај, на срушен дом, или на драге особе, из успомена (*Јуџро на Голом ојоку, Ноћ на Голом ојоку, Пројоњена, Тамо сам иде нисам*).

Драматично пјесниково суочење са самим собом:

*Откад знам за себе
Душа управља мојим бићем.
За све што сам урадио
Или нисам*

*Душа је одговорна
А не знам душа шта је
Али знам да ме душа боли.*

Посљедњи дистих, лирски је рефрен до завршног стиха пјесме *Душа* – „У недоглед одлазе светови!”

Истински потресно, Милутин Голевећ нуди читаоцу, са којим живо комуницира, лирски портрет учитељице.

*Умела је са цвећем
Као са ученицима да разговара...
Знала је како се песма пише
Како ноћ долази, како зора свиће
Причала је: како дрвеће дише.
Боже, како је лепо певала
И сваког ученика, брижно
Као мајка, погледом миловала.
Једног језиво гладног дана
Дошли су неки људи, охоли,
У тамним, кожним капутима
И отели чаробни осмех школи.*

Портретишући лик учитељице Жане Новаковић, пјесник је спонтано портретисао и једно уистину трагично доба наше прошлости.

Овом чудесном збирком поезије, Милутин Голевећ се одужио најприје себи као ствараоцу, па као човјеку; најзад, или, можда, прије свега, својој ријечи исцијеђеној из сржи живота-патње; затим, својим сапатницима и сустрадалницима, људима који су, као и пјесник, у мукама тијела и душе, калили своје идеје, идеале, остајући им до краја вјерни, до граница људских моћи, или и изнад њих.

Милутин Голевећ је побиједио могуће људске пориве, који би се дали очекивати, и разумјети, у „круговима пакла” кроз које је пролазио и које је, с тешком муком у *души*, преживљавао.

Својом поезијом Милутин Голевећ се виноу високо и стао у ред заслужних мајстора умјетничке ријечи, у служби људском добрих и опирању људском злу.

*

Докле досеже разарајућа моћ људског зла, свједочи још један голооточки страдалник, пјесник Жарко Ђуровић.

Прилику за малу дигресију нашао сам у Ђуровићевој књизи еписто-ларног карактера *Естетичка њисма*, 2008, којима аутор комуницира са уваженом пјесникињом Ружицом Комар и њеном поезијом.

За ову прилику, издвајам мало „искорачење” из основног тока *Естетичких њисама*.

Ријеч је о перформансу као умјетничкој провокацији усмјереној ка тражењу нових облика. Ту се учвршћује ауторово увјерење да је перформанс креација, јер „посједује посебан вид општења са јавношћу” и „оплођује доживљајну визуру”. Креација, ипак, са елементима „скока у парадокс”.

Изразити примјер Жарко Ђуровић је видио у инсталацији познате скулпторке Виде Јоцић под насловом „Апел за мир”, виђену у једном приватном музеју у Београду.

„Као логорашица Аушвица”, биљежи Ђуровић, „Вида Јоцић је покушала овом инсталацијом да апострофира зло које зна да буде изнад моћи разума. Тридесет скулптура разврстаних у неколико редова, све истовјетне једна другој, молитвено мирних, просто моле да се не настањује ноћ у човјековој свијести. Осјетио сам потребу да се тим фигурама придружим, што сам и учинио, премотавајући у размишљањима сличне призоре из голооточког пакла. У тренутку поистовјећења са овим фигурама, гласно сам крикнуо. (...) Изнутра сам био болом распет. Крик је био његов неконтролисани продукт. Можда је овај призор постао несвјесна притока једне врсте перформанса са кобним знаком. Одмах иза тога измјерио сам пулс. Домогао се ризичне скале.”

Са овим у вези, нагласимо, да не само актер већ и читалац доживљава сугестивност слике која дочарава сву драматику и трагику људских односа, као извор зла и безумља, много страшнијег од оног који ће се наћи на чистој бјелини хартије.

*

Бранко Јовановић, познати српски писац, пјесник, критичар и неуморни истраживач, прелиставао је, како казује у свом чланку *Умље и безумље* (часопис „Књижевност”, Београд, број 675) *Речник српској књижевности и народној језика*, у издању Српске академије наука и уметности.

„У шестом тому, на страници 190, наишао на реч *зао*, у основном значењу који жели и наноси *нейријатности*, бол, *шијету* друјоме, суров, *ојак*; који је *својствен* *џаквом* бићу, који *одражава* *џакве* особине. У седмом тому, на страници 49, реч *зла*: несрећа, невоља, зло. Од те странице, и од те речи, до странице 106, и до речи *злослутник*, налазим више од седам стотина речи које у свом корену имају реч *зло*. Седам стотина извора несре-

ће, бола, мржње, непријатељства, зависти, пакости, злобе, завидљивости, немилосрђа, бездушја, разарања, смрти. Седам стотина појмова из којих извире сва ово што се данас свалило на ово мало лепе земље моје, да је ојади и у огањ претвори. Цела једна књига само злим речима исписана, само од зла сачињена. Вредни зналци који су сакупљали и тумачили ове речи, трагали за њима по књигама знаним и незнаним, по крајевима забитим, у бестрагу затуреним, забележили су (хоћу да верујем) све што се имало и могло од овога садржаја забележити, извукли из заборављавања и речи које нико више одавно у свакодневном говору не употребљава, и не слутећи да ћемо им се, ево, поново вратити, поново их читати, па и изговарати, као јеку неких наших давних несрећа у несрећи што нам данас над главом небо разбија и под ногама поноре отвара.

Бележим, преписујем, мало редом, мало без реда (...) Благе речи, драги и поштовани лингвисти, превише благе за сва зла која реч зло људском роду доноси! (...)

Живот је стварао ове речи, творила их судбина људска, народ их изговарао и памтио, књижевност бележила, наука сврставала и тумачила. Настајале су у несрећама и трагедијама што су овај народ, народ српски и народе српскога поднебља, одвајкада сналазиле и као усмеравајућа коб векова налазиле. Хоће ли наше данашње несреће *обојати* српску лексикографију новим лексемама, жешћим, убитачнијим од претходних, већ обрађених? Хоће ли се овим стотинама записаних речи додати још која десетина као прилог наших дана језичком осликавању наказности безумља века у којем још трајемо, миленијума који испраћамо?

Кант је говорио да је тужбалица а свету пуном *зла* стара колико и историја. А Леонардо да Винчи да онај ко не кажњава зло помаже да се зло чини. Мудри људи су одувек и о добру и о злу мудро говорили, попут Сенеке који је писао да *злоба*, дакле и *зло*, испије највећи део свога отрова, попут јеванђелисте Матеја и његове опомене: 'Врати нож свој на мјесто његово; јер сви који се маше за нож од ножа ће изгинути', попут мудраца из јеврејског народа који је рекао: 'Злу нагону је сладак почетак, али му је горак завршетак'.

Хоће ли древне мудрости и староставно умље имало опоменути данашње злочинце и њихово безумље?

*

Приступам, сасвим сведено, аутентичном *поетском одзиву злу* у књижи поезије Жарка Ђуровића *Расиј и смирај* („Стручна књига”, Београд, 1999), а чији је инспиративни импулс пјесник добио у сурово наметну-

том рату Србији и српском народу од стране Западне алијансе, на челу са Америком, Великом Британијом, Њемачком и Француском и другим прирепцима који су чинили највећу белосвјетску армаду, фигуративно означену као „деветнаестоглава аждаја”.

Пјесник какав је Жарко Ђуровић једноставно се морао одазвати изазову.

Већ сама околност да је шездесет пет пјесама збирке *Раси и смирај* пјесник написао у току трагичних ратних дана, између 24. марта и 3. јуна 1999. дјелује узбудљиво и готово невјероватно. Скоро у сваком дану, погубном, по једна пјесма! Захваљујући изузетном стваралачком, и људском, напору – књига лирике прожета дубоким смисловима, импресивна као естетички доживљај и у формалном и у суштинском погледу, а све у складу са већ освједоченим поетским и естетичким достигнућима, Ђуровићевим.

Само неколико пјесама носи раније временске ознаке, али с дорадама које их чине актуелним, што је дало за право пјеснику да их сврста у збирку иначе чврсте садржајне и композиционе структуре; у збирку која јесте својеврсно свједочење, не, наравно, као документ, већ као стваралачко промишљање трагичних збивања наших; као ванредно увјерљива илустрација како се и на који начин човјек, посебно стваралац, може борити против зла и злочинаца, поготово против зла у себи, сасвим могућног с обзиром на трагичне околности у којима смо се нашли.

А да би се одољело незнању и обезбјеђењу, пјесник ће људима сличног сензибилитета и животног искуства сугерисати дјелотворну снагу љубави, свеједно је ли лични доживљај, је ли сâм препознао *агресу љубави*, је ли од зла побјегао у *еројски вир*, или је, упркос свему, присутна као општи појам (*Преслајање слика, Дозиви њредела*).

Снажан ослонац могу бити, и јесу, успомене, које пјесник уноси у „пејзаж завичаја”, а успомене, увјерен је пјесник, једино и безусловно може да успава смрт.

Основни стваралачки подстицај и директан пјесников одзив трагичном и суморном изазову јесте наша збиља и наша трагика. Најдиректније, у пјесми епистоларног карактера *Ноћ београдска њод бомбама*, с апокалиптичним визијама свега уоколо:

*Смрт седи у црној столици
Најављује помор градских сијалица
Облачи дрвеће у короту
Преврће душу и спратове
Уместо кроз прозор дан ће струјати
Кроз зидну пукотину.*

У смисаоном сагласју са овом су и *Омрклице*, важне за доживљај атмосфере у којој су настајале пјесме из ове збирке. *Време је ово омрклица, време незаборавних ћуди, цилик њрејлашених срна, време кад се не њишу њисма, кад се садевају њамћења, кад њуче ноћ њо сѡаклима домова, њо све њѡлу и речима*. Надаље и надасве, *ово је време окруѡних демона, ѡред који-ма дрхѡимо као ѡрсје у риѡу*.

Али, ни трага од малодушности. Јесмо се нашли на непућу (какве ли ријечи, има их у изобиљу!), али, баш зато, „на непућу добро коње оседлај-мо!” Спремност, дакле, да се одупре злу!

Осјећајући и лични и општи неспокој, трагизам којем је тешко назрети крај, пјесник не скрива да не зна *како се заклониѡи у ѡиѡшину / У њене сѡиѡшане вокале / У расцвеѡани јасмин*.

Притијешњен околностима, пјесник је наслућуио погубно дејство изгнанства плаветнила, цвијећа из ријечи и дјетињства...

У такву атмосферу природно се уклапају живе слике са опорим укусом живота (*Касна шеѡња*). Јесте, просинуће и покоји зрачак наде, али крајња исходишта виде се тамна и тмурна, као из предворја пакла. Па ипак, песимистичном тону пјесник се опире, у име живота.

Шта све није стало у цигло четири дистиха пјесме *Ноћни ѡсалм!* Цјеловит живот, сва тумбања и вртложја, али, и нада, без које се, давнашње је пјесниково увјерење, једноставно не може.

Поезија дубоке и узбудљиве истине. Не, не могу се мимоићи све замке, врлетне су клисуре живота. Суочен са (не)извјесностима, пјесник покушава да састави вријеме, бар дио слике простора и времена, као у пјесми *Језера* у чији „водени калуп / време је заувек стало.”

Ђуровићева збирка *Расѡ и смирај* потврда је, у најбољем смислу ријечи, давно освједоченог стваралачког умијећа да свој језички израз прожме дубоким смисловима, у чему постиже право мајсторство. Некад ће поетску многосмисланост, поетску и животна, смјестити у цјеловиту пјесму; почесто у строфу, па у стих, реченицу, чак у још ужи сегмент, у синтагму. Није то пука, тражена, формална догјераност. Једноставно, домањај пјесничког надахнућа, и талента, наравно.

Ослушнимо: рите рата; ноћ у виду; небо – корзо за облаке; вода – жубореће позориште; дажд чаролије; тмина која развезује мук; камена ружа *Острога*; чулна ужад; раст и смирај – као фундамент читаве збирке.

Итд. Читаво богатство!

Пјесник се посебно лагодно осјећа на завичајним просторима. Њихове слике дочаране су сугестивно, непосредно, као у изврсној пјесми *Перућица*, али и посредно, као доживљај „трећег лица”. Овог пута, то је Ње-

гош, који ће задивљен застати док „гледа величанствени водопад ове подстрошке реке”.

Сличне чаролије пјесник нам дочарава у пјесмама *Завичајни ѿйо-ними, Дозиви ѿредела, Слика са мој имања, Присуство шуме, На ѿуѿу за Остѿрој, Лирски омаж о ѿрави*.

Пјесникова радозналост је попут лепезе покрива широко подручје живота и збивања, од дјетињства до зрелог доба.

Ако бисмо у збирци *Расѿ и смирај* трагали за тежишним, упоришним мјестима, као естетичким и значењским феноменима, залажући при том лични укус и став, определијели бисмо се, поред већ поменуте пјесме о Перућици, за исто тако високе вриједности пјесму *Мајка*, која би, сасвим извјесно, могла да стане у најстроже изборе сличног тематског круга. Нимало случајно, пјесник нам је нуди, са свим суштинским људским вриједностима које носи у себи, еда бисмо што лакше преживјели „девети круг”.

На таквим вриједностима почива читава ова Ђуровићева књига.

Е, сад, послѿје свега реченог, ту смо гдје смо, одакле смо и почели.

И да поновимо: *Ода злу* проф. др Јована Стриковића остаје као трајно и узвишено пјесничко остварење чврсте филозофске подлоге; грађено убојитом, па погдјегдје и обеспокојавајућом ријечју – све то довољно да према пјеснику осјетимо поштовање и захвалност

Velizar BOŠKOVIĆ

THE POETIC RESPONSE TO EVIL

Summary

The essence of the Velizar Bošković's essay *The Poetic Response to Evil* is in the prevalence of the evil over the good and goodness.

Demonstrating his position, the author finds his hold in poetry and generally in the works of home and world eminent authors.

The author has framed his thoughts in the initial and final views on an impressive work *Ode to the Evil* by prof. dr Jovan Striković.

